

LEXICOGRAPHIC STUDY OF SOCIO-ECONOMIC TERMS IN ENGLISH AND UZBEK

Farkhadova Nasiba Sukhrob qizi,
English teacher

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA JTIMOIY-IQTISODIY SOHAGA OID TERMINLARNING LEKSIKOGRAFIK TADQIQI

Farxadova Nasiba Suxrob qizi,
Ingliz tili fani o'qituvchisi

Har qanday tushunchalar tizimiga muayyan terminlar tizimi to'g'ri keladi. Terminologik tizimlar fan taraqqiyoti bilan birgalikda rivojlanib boradi. Terminlar umumiste'moldagi so'zlardan farqli ravishda joriy qilinib ularning qo'llanishi ma'lum darajada nazorat ostida bo'ladi. "Terminlar paydo bo'lib qolmaydi", aksincha, ularning zaruriyati anglangan holda "o'ylab topiladi", "ijod qilinadi".

Shuningdek, oddiy so'zdan farqli ravishda, terminning ma'nosi kontekstga bog'liq bo'lmaydi, muayyan leksema terminologik ma'nosida va o'z terminologik maydonida qo'llanar ekan, ayni ma'no saqlanib qolaveradi. Biroq ko'p ma'noli terminlarning aniq ma'nosini ajratib olish uchun kontekstning zarurligi shubha tug'dirmaydi.

Terminologik birikmalarning ko'p leksemaliligi, ya'ni ular komponentlarining soni nechtagacha bo'lishi keyingi yillarda terminshunoslarning diqqat-e'tiborini jalb etib kelmoqda.

Umuman iqtisodiy-ijtimoiy so'z va terminlar uzoq davrlar mobaynida yaratilgan leksemalardir. Ma'lumki har qanday jamiyatda iqtisodiyot muhim rol o'ynaydi. Shu sababli iqtisodiyotga tegishli so'z va terminlar aniq, lo'nda va mantiqan asoslangan bo'lmog'i lozim. O'zbek iqtisodiy terminologiyasida milliylik va baynalmilallik masalasi murakkab masaladir, chunki u nafaqat o'zbek tilida, balki boshqa tillarda ham yetarlicha hal qilinmagan.

Ta'kidlash lozimki, nafaqat iqtisodiyot balki fan-texnika, ishlab chiqarishning xilma-xil soha va terminlar majmui, ya'ni yig'indisi terminologiya deb ataladi. Masalan, matematika terminologiyasi, tibbiyot terminologiyasi, iqtisodiyot terminologiyasi va boshqalar.

Yangi so'z yasashda asosan morfologik, morfologik-sintaktik, leksik-semantik va leksik-sintaktik usullar mavjud. Hozirgi zamon tillar leksikasini boyituvchi eng mahsuldor usullardan biri – bu so'z yasashning morfologik usulidir. Bu usul affikslar va so'z qo'shish yordamida amalga oshiriladi. Affiksasiya – bu o'zakka u yoki bu so'z yasovchi vositalarni qo'shish orqali so'z yasashdir. Affikslar yordamida so'z yasashning uch turi mavjud: suffikslar yordamida, prefikslar yordamida va suffiks-prefikslar yordamida. Shuningdek, affikslarsiz va so'z qo'shish orqali ham so'z yasash mumkin.

1. Suffikslar yordamida atama yasalishi: Iqtisodiyot sohasida, umuman olganda kasb-hunarga oid o'zlashma neologizmlar yasalishida **-er**, **-r**, **-ment**, **-ist** suffikslari unumli hisoblanadi:

Masalan: Import + **er** = Importer – Import qiluvchi, Импортёр

Insure + **r** = Insurer – Sug'urtachi

Rent + **er** = Renter – Ijarachi

Pay + **ment** = Payment – To'lov

Special + **ist** = Specialist – Mutaxassis

Bu usulda yasalgan ayrim kasp hunarga oid o'zlashma neologizmlar baynalminallashib bormoqda:

Masalan: Auditor – Auditor, Banker – Banker

Broker – Broker (dallol), Dealer – Diler (sotuvchi),
Investor (pul bilan ta'minlovchi shaxs), Manager – Menejer

2. Prefikslar yordamida atama yasalishi :

Old qo'shimchalarni qo'shish orqali atama yasash bo'lib, bu usulda o'zlashma neologizmlar yasalishi unchalik keng tarqalmagan:

Ensure – Kafolat berish

Income – Daromad

Inloading – Yuk tushirish

Prepayment – Muddatdan oldingi to'lov

3. Suffiks-prefikslar yordamida yangi so'z yasalishi:

yangi so'z yasashning bu turida o'zak-negizga bir vaqtning o'zida ham prefiks, ham suffiks qo'shish orqali yangi so'z yasaydi.

Incorporated – Uyushma, birlashma sifatida ro'yxatga olingan, tasdiqlangan

Indebtedness – Qarzdorlik, qarz summasi

Inloading – Yuk tushirish

Outstanding – To'lov qarzlari

Overpricing – Narxlarning oshirilishi

Underestimated price – Pasaytirilgan narx

Shuningdek, ingliz tilida ko'plab o'zlashma neologizmlar affikslarsiz yasalishi ham mumkin.

Affikslarsiz so'z yasashda tovushlar almashinuvi va so'z yasash vositasi sifatida urg'uni ko'chirish orqali amalga oshiriladi. Lekin, so'z yasashning bu usuli ko'p tarqalmagan. Affikslarsiz so'z yasash usuliga ingliz tilida keng tarqalgan konversiyani, ya'ni berilgan o'zakni so'z o'zgartirishning boshqa paradigmasiga ko'chirish orqali so'z yasash usulini kiritish mumkin. Bunda yangi so'zning sintaktik birikuvi o'zgargani sababli konversiya so'z yasashning morfologik-sintaktik usulini taqozo etadi. Konversiya yo'li bilan yasalgan so'zlarning ko'pchiligini fe'llar tashkil qiladi: cost – to cost, value – to value, trade – to trade va hokazo. Yuqorida keltirilgan misollardan fe'llar turli so'z turkumlaridan, ya'ni otlardan, sifatlardan va ravishlardan yasalishi mumkinligi ko'rinib turibdi.